

ŞEHRİZÂDE MEHMED SAİD EFENDİ'NİN HAYATI VE *TUHFE-İ MUSTAFÂVİYYE FÎ BEYÂN-I KAPUDANÂN-I DEVLET-İ ALİYYE* İSİMLİ ESERİNİN TAHLİLİ*

Davut ADLIĞ**

Öz

Osmanlı tarihinin aydınlatılmasında tarih yazıcılığının önemi çok büyüktür. Devletin ilk dönemlerinde tarih yazıcılığı alanında bir gelişme olmadığından, bu dönemle ilgili bilgiler yeterli düzeyde değildir. Kuruluştan yaklaşık yüzyıl sonra tarih yazıcılığında ciddi ilerlemeler kaydedilmiş ve devletin yıkılışına kadar birçok eser vücuda getirilmiş ve bu vesileyle geniş bir bilgi birikimi oluşmuştur. Osmanlı tarih yazarları siyasî, askerî, edebî, dinî, iktisadî ve benzeri konularda eserler kaleme almışlardır. Bunlardan biri olan ve çok üretken bir yazar olan Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi, padişahların, sadrazamların ve kaptanıderyaların hayatı, Dünya tarihi, ahlak felsefesi, yöneticilerde olması gereken hasletler, Osmanlı topraklarında tanınmış şairler gibi, özellikle tarih, biyografi ve edebiyat alanında otuza yakın eser vermiştir. Bu çalışmada Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi'nin hayatı, eserleri hakkında genel bilgi verilmiş, en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen ve Osmanlı denizcilik tarihi ile kaptanıderyaların hayatını konu edinen *Tuhfe-i Mustafâviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye* eserinin ayrıntılı tahlili yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Denizcilik Tarihi, Tarih yazıcılığı, Kaptanıderya, Şehrîzâde Mehmed Saîd, *Tuhfe-i Mustafâviyye*

LIFE OF ŞEHRİZÂDE MEHMED SAİD EFENDI AND AN ANALYSIS OF HIS TITLE *TUHFE-I MUSTAFÂVİYYE FÎ BEYÂN-I KAPUDANÂN-I DEVLET-I ALİYYE*

Abstract

Historiography has a great importance in enlightening Ottoman history. Since there was no development in the field of historiography in the early periods of the state, the information about this period was not sufficient. About a century after the establishment, serious progress was made in historiography and many works were created until the collapse of the state and a wide knowledge accumulation was formed

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 10.04.2022, Accepted / Kabul Tarihi: 12.05.2022

* Bu makale, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda kabul edilen ve Dübap tarafından desteklenen "Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi'nin *Tuhfe-i Mustafâviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyyesi'nin* Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr. Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Diyarbakır, Türkiye

e-posta: davut.adlig@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3140-5919

on this occasion. Ottoman historiographers have written works on political, military, literary, religious, economic and similar subjects. One of them, Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi, who was a very prolific writer, has written nearly thirty works, especially in the fields of history, biography and literature, such as the life of sultans, grand viziers and captains, world history, moral philosophy, the qualities that should be in rulers, well-known poets in Ottoman lands. In this study, general information was given about the life and works of Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi, and a detailed analysis of the work of Tuhfe-i Mustafâviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye, which is considered as one of his most important works and which is the subject of Ottoman maritime history and the life of captains. tried to be done.

Keywords: Ottoman Maritime History, History printing, Cheaf Admiral, Şehrîzâde Mehmed Saîd, Tuhfe-i Mustafâviyye.

GİRİŞ

Güçlü bir tarihçilik geleneğine sahip olan Doğu uygarlıkları, tarihlerini unutturmamak için geride eserler bırakmışlardır. Bunlardan biri olan Osmanlı Devleti de güçlü bir tarih yazıcılığı anlayışını benimsemiş ve kendisinden sonraki nesillere tarih adına güçlü bir bilgi birikimi bırakmıştır.¹

Osmanlı Devletinde tarih yazıcılığı biraz geç başlamış ve ilk müstakil eserler XV. yüzyılda verilmeye başlanmıştır.² Devletin ilk dönemleriyle ilgili bilgi veren Osmanlı tarihî eserleri olmamakla beraber bu dönemi anlatan Bizans ve Arap eserleri bulunmakta ancak bunlar hem az hem de yüzeysel ve kıt bilgiler vermektedirler.³ Osmanlı tarihi ile ilgili yazılan ilk eser XV. yüzyılın başlarında yazılan Yahşi Fakih'in *Menakıb-ı Âl-i Osmân* adlı eseridir. Günümüzde herhangi bir nüshası bulunmayan bu eser kendisinden sonra yazılan *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân*'lara kaynaklık etmiştir.⁴

İlk zamanlarda yöneticilerin hayatını, siyasî ve askerî başarılarını konu edinen Osmanlı tarih yazıcılığı ilerleyen yıllarda *gazavâtnâme*, *şehnâme*, *menâkıbnâme* gibi edebi eserler şeklinde cereyan etmiş ve sadece tek konuda değil değişik konularda da eserler verilmiştir. Osmanlı tarihçiliğinde XVIII. yüzyılla beraber batılılaşmanın etkisi görülmüştür. Matbaanın Osmanlı Devleti'nde daha aktif hale gelmesiyle eserlerini

¹ Erdal Taşbaş, *Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış*, (Antalya: Mediterranean Journal of Humanities, 2011), 214.

² Feridun M. Emecen, *Osmanlı Kronikleri ve Biyografî, İslam Araştırmaları Dergisi*, 3 (1999), 83.

³ Hikmet Çiçek, *Ahmed Câvid Bey'in Müntehabât'ının Kaynaklarından Enverî Târîhi'nin İkinci Cildi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2018), 240-241.

⁴ Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırma Rehberi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009), 4.

çoğaltma fırsatı bulan Osmanlı tarihçileri, devletin son zamanlarında devleti eskisi gibi ihtişamlı hale getirebilme amacıyla eserlerini kaleme almışlardır.⁵

1.Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi'nin Hayatı

Hayatıyla ilgili çok bilgi bulunmayan Şehrîzâde, İstanbul'da doğmuştur ancak doğum tarihi ile ilgili net bir bilgi yoktur. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*⁶ isimli çalışmasında ve Faruk Bilici de *Şehrîzâde Mehmed Saîd* adlı makalesinde, Şehrîzâde'nin 1730 yılında doğduğunu belirtmişse de bu bilgi yanlış olmalıdır*. Çünkü Şehrîzâde, 1739'da, "Şairler Tezkiresi Mahzenü's-Safâ Kenz-i Dürer-i Zikr-i Şu'arâ" isimli eserini yazmıştır. Fakat dokuz yaşında bir çocuğun böyle bir çalışmayı kaleme alması mümkün görünmemektedir.⁷ Babası, 1713'te Başdefterdar Damad Mehmed Paşa'nın mektupçuluğunu yapmış ve İstanbul şehremini⁸ iken vefat etmiştir. Müderris Mehmet Efendi'den ve Pir Kadı Yusuf Efendi'den eğitim alan⁹ Şehrîzâde, 1159/1746-1747'de müderrisi Mehmet Efendi'yle beraber hacca gitmiştir.¹⁰ Medresede ilim tahsil ettikten sonra kâtiplik yapmıştır.¹¹ Eserlerinde ayet ve hadislerin çokluğu dini ilimlere olan vukûfiyetini gösterdiği gibi Türkçe, Arapça ve Farsça dillerindeki atasözü, deyim ve şiirlerin çokluğu da bu dillere olan vukûfiyetini göstermektedir.¹²

Yazarlığıyla beraber iyi bir şair olan Şehrîzâde, ebced hesabıyla tarih düşürmede çok maharet sahibidir. Bunu "Tarih-i Nevpeydâ" adlı eserinde "Nazm-ı târîhte kimse bana muâriz olamaz / Vâdi-i inşâda da inkâr olunmaz miknetim."¹³ diyerek ifade etmiştir. Kâtip Çelebi'ye hayran olan Şehrîzâde, her alanda onu izlemiş ve ondan faydalanmıştır. Kendisine ikinci Kâtip Çelebi de denilmektedir. Araştırmacı ve derleyici bir tarihçi olup

⁵ Samet Arıker, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, 8 (2015), 201-202

⁶ Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke (Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri)*, (Çev. Coşkun Uçok), (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982).

*Franz Babinger'in kendisi de 1730'da doğduğuna dair bilginin yanlış olabileceğini bir dipnotta belirtmiştir. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 325.

⁷ Ersen Ersoy, "Şehrîzâde Muhammed Saîd Vahdetî'nin (ö.1764/65) Şairler Tezkiresi Mahzenü's-Safâ Kenz-i Dürer-i Zikr-i Şu'arâ Üzerine", *Divan Araştırmaları Dergisi*, 7 (2011), 47.

⁸ Osmanlılar'da sarayların ihtiyaçlarıyla kamu binalarının tamir ve inşasına gereken malzemeyi temin eden görevli ve 1855'ten sonra belediye başkanı için kullanılan unvan.

⁹ "Haftı olmaya ki bu câmi'ül-hurûf abd-i hâkîr pür taqşîrin âlim-i mu'allimi olan Pîr Kâdı Yusuf Efendi...", Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi, *Tuhfe-İ Mustafâviyye Fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye* (İstanbul: 1746-1750), vr. 125b.

¹⁰ "Hattâ bin yüz elli dokuz (1159/1746-1747) târihinde bu hâkîr Şehri-zâde-i şikeste zamîr hacc-i şerîfe giderken defteriyle meblağ-ı merkûmu müderrisi olan Mehmed Efendi demekle şehîr fâzıl-ı bî-nazîre getürmüşdür..." Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 51a.

¹¹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri III (1299-1915)*, (Haz. İsmail Özen), (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 143.

¹² Faruk Bilici, "Şehrîzâde Mehmed Said", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/472-473.

¹³ Faruk Bilici, *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Târîh-i Nevpeydâ Metni*, Mezuniyet Tezi, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1974), 27b.

özellikle biyografi ve tarih alanında önemli eserler yazan¹⁴ Şehrîzâde, 1178/1764-1765 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.¹⁵

2.Eserleri

Velut bir yazar olan Şehrîzâde'nin özellikle tarih ve biyografi alanında pek çok eseri vardır. “*Otuza vardı cümle telîfim /Oldu her fennde nice taşnîfim*”¹⁶ diyen Şehrîzâde'nin, otuza yakın değişik alanlarda eserinin olduğu anlaşılmaktadır. Şimdiye kadar tespit ettiğimiz eserleri şunlardır:

2.1. Târîh-i Nev-Peydâ

1756'da III. Osman'ın padişahlığı döneminde yazılmaya başlandı. Osmanlı'nın kuruluşundan başlayıp padişahların 301 yıllık tarihinin yazılması planlanmış ancak elde edilen nüshalara göre bunun gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır. Osmanlı padişahları başka padişahlarla karşılaştırılarak sahip oldukları fazilet ve meziyetleri anlatılmıştır. Üç nüshası bulunan eserin müellif nüshası Kahire'de Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye'de (nr. 192/3814, mikrofilm 61.938) bulunmaktadır. Bir nüshası da Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde (nr. 13.279), diğer bir nüshası da “*Kurretü'l-ebşâr fî netâyici't-tevârîh ve'l-ahbâr*” adıyla İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (TY, nr. 3291) bulunmaktadır. Naîma Tarihi'nin örnek alındığı bu eserin diğer bir adı da *Nuhbe-i Saîdi*'dir.¹⁷

2.2. Gül-i Zîbâ

Osmanzâde Ahmed Tâib'in *Hadîkatü'l-vüzerâ* adlı eserinin zeyli olan bu eser, 1748 yılında yazıldı. III. Ahmed zamanında sadrazam olan Nişancı Ahmed Paşa'dan, I. Mahmud zamanında sadrazam olan Saîd Ahmed Paşa'ya kadarki otuz bir sadrazamın hayatı anlatılmıştır. Birçok nüshası olan eserin bir nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (TY, nr. 9826) bulunmaktadır.¹⁸

2.3. Tâcü'l – Kavânîn

I. Mahmud dönemi vezirlerinden Mehmed Paşa'ya takdim edilen bu eser, Lütfi Paşa'nın *Âsafnâme*'si başta olmak üzere siyaset ve nasihat kitaplarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Padişahların âdâp ve hasletlerinden, vezir olacakların niteliklerinden, sefere çıkmanın usullerinden bahseden eserde, devlet hazinesinin hiçbir zaman boş olmaması gerektiği dile getirilmiştir. Bilinen nüshası Topkapı Sarayı Emanet Hazinesinde (numara 2064) bulunmaktadır.¹⁹

¹⁴ Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”, 472-473.

¹⁵ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 323.

¹⁶ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 1b.

¹⁷ Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”, 38/472.

¹⁸ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 186b; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 324; Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”, 38/473.

¹⁹ Bilici, “Şehrîzâde Mehmed Said”, 38/473.

2.4. Zübdetü'l-Ahbâri'l-Müteallika bi'l-Bihâr

Tuhfe-i Mustafâviyye fi Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'nin özeti mahiyetinde olan bu eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (TY, nr. 2548) bir nüshası bulunmaktadır.²⁰

2.5. Zübdetü't-Tevârîh

İnsanın ilk yaratılışından I. Mahmud dönemine kadar genel bir dünya tarihi niteliğinde olan eserin iki cildi bulunmaktadır. Birinci cildi 293 varak, ikinci cildi 301 varaktır. Bilinen tek nüshası müellif hattıyla Kahire'de Dârü'l-kütübi'l-kavmiyye'de (nr. 181/2787) bulunmaktadır.²¹

2.6. Metnü't-Tevârîh

Târîh-i Nev-peydâ'nın bir tür dizini olup, müellif bu eserde kendi hayatından bahsetmiştir. Eser St. Petersburg Şarkiyat Enstitüsü 59 numarada bulunmaktadır.

2.7. Gülşen-i Mülûk

Osmanzâde Tâib'in Hadîkatü'l-Mülûk adlı eserinin kısa bir zeylidir. Eser, III. Ahmed ve dönemindeki olaylardan bahseden bir biyografi mahiyetindedir. Yanlışlıkla Dilâver Ağazade Ömer Vahîd'e nisbet edilmiştir.²²

2.8 Ravzatü'l-enfüs fi't-târîh

Avrupa, Afrika ve Amerika kıtaları hakkında bilgi veren eser, 1740 yılında Kâtip Çelebi'nin "Cihannuma"sına bir zeyl olarak yazılmaya başlanmış ancak müsvedde halinde kalmış, kitap haline getirilmemiştir.²³

2.9. Mahzenü's-Safâ Kenz-i Dürer-i Zikr-i Şu'arâ

1739'da yazılan bu eser, I. Mahmud'a takdim edilmiştir. Eserde II. Murad'tan I. Mahmud'a kadarki şair padişahlar, şair şehzadeler, Osmanlı topraklarında tanınmış şairlerden bahsedilmektedir. Eser, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığında (MC. O. 000074/1) bulunmaktadır.²⁴

2.10. Heşt Bihişt

İstanbul'un tarihi geçmişinin özet olarak yazıldığı bir eserdir.²⁵

²⁰ Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri III*, 144; Bilici, "Şehrîzâde Mehmed Said", 473.

²¹ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 323.

²² Ersoy, "Şehrîzâde Muhammed Saîd Vahdetî'nin...", 47.

²³ Bilici, "Şehrîzâde Mehmed Said", 38/ 473.

²⁴ Ersoy, "Şehrîzâde Muhammed Saîd Vahdetî'nin ...", 45-56.

²⁵ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 127; Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri III*, 143; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 323.

2.11. Lübbü't-Tevârih

Kırım Hanlarının hayatları muhtasar bir şekilde anlatılmaktadır.²⁶

2.12. Haşiyetü'n-Ala Şerh-i Adab-i Taşköprüzâde

Ahlak felsefesini konu alan eser Arapça olarak yazılmıştır. Eser; Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonunda (34 Atf 2419/14) bulunmaktadır.

2.13. Târîh-i Düvel ve Mülûk

İki ayrı kitaptan oluşan bu eser, III. Mustafa'ya takdim edilmiştir. Birinci kitabında hilkatten başlayarak hicrete kadar hayatını idame eden devletler ve padişahlardan bahsetmektedir. İkinci kitabında ise Hz. Muhammed (s.a.v) döneminden sonraki devletler ve mülûklerden bahsetmektedir.²⁷

Şehrîzâde'nin üzerinde çalışma yapılmış Târîh-i Nev-peydâ ve Tuhfe-i Mustafâviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye eserlerinin içinde kendisine ait bazı çalışmaların isimleri geçmekte ama eserlerin nerede olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

2.13. Târîh-i Nev-peydâ'da Adı Geçen Eserler²⁸: Ravzatü's-selâtîn²⁹, Matlau'l-beyân fî'l-hayevân³⁰, Ahsenü'l-meslûk fî Hadîkatü'l-mülûk, Fethu'l-hallâk, Eşrefü't-tevârih, Kılâdetü'l-fuzalâ.

2.14. Tuhfe-i Mustafâviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye'de Adı Geçen Eserler: Me' hazü'l-'iber fî A'zami'l-haber³¹, İbretü'l-enâm³², Tuḥfetü'l-Ḥaremeyn³³, Usûlü'l-Ḥikem fî Nizâmi'l-Âlem³⁴, Zenbîl³⁵, İzâhü'l-ḥükmi fî nizâmi'l-âlem.³⁶

²⁶ Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri III*, 143; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 323.

²⁷ Şehrîzâde Mehmed Said, *Târîh-i Düvel ve Mülûk "İkinci Cilt"* (İstanbul, 1759), vr. 1a.

²⁸ Bilici, "Şehrîzâde Mehmed Said", 38/474.

²⁹ Şiir tarihinden ve padişahların şiir tarihine katkılarında bahsetmektedir. (İçerik olarak "Mahzenü's-Safâ Kenz-i Dürer-i Zikr-i Şu'arâ" eseriyle aynı olduğundan bu eserin diğer bir adı olması ihtimali yüksektir.)

³⁰ Felsefe ve sosyoloji kitabı olarak nitelenmiştir.

³¹ "...bu mâddeyi "Me' hazü'l-'iberü fî A'zami'l-haber" nâm muhtaşarımızda..." Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 34a.

³² "...ve gerek "İbretü'l-enâm" ismiyle be-nâm maḳâlemizde..." Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye*, vr. 34a.

³³ "...fâzıl-ı bî-naẓîre getürmüşdür ki "Tuḥfetü'l-Ḥaremeyn" nâm nüshamızda..." Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 51a.

³⁴ "...te'lifâtımızdan *Usûlü'l-Ḥikem fî Nizâmi'l-Âlem* nüshamızda zikr etmişizdir..." Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 102b.

³⁵ "... "Keşkül" nâm kitâba nazîre olmak üzere tesvîd olunan "Zenbîl" nâm mecmû'amızın..." Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 125a.

³⁶ "...tafşîl-i aḥvâli te'lifatımızdan "İzâhü'l-ḥükmi fî nizâmi'l-âlem" nâm mecmû'asında zikrolunmuştur..." Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 125a.

3. Tuhfe-i Mustafâviyye Fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye*

Şehrîzâde'nin, 1746-1750 yıllarında kaptanıderyalık yapan, Kaptanıderya Şehsuvarzâde Mustafa Paşa'nın³⁷ isteği üzerine yazılan ve ona armağan edilen bu eser, ilk olarak dört halife dönemi denizcilik faaliyetlerini anlatmakta, daha sonra Emeviler dönemi denizcilik faaliyetleri ve diğer İslam devletlerinin denizcilik faaliyetlerinden genel hatlarıyla bahsetmektedir. Yazar, eserde kaptanıderyaların biyografilerini anlatmaya başlamadan önce Osmanlı denizcilik tarihini ve Osmanlıda tersaneciliğin gelişim tarihini Osmanlı padişahlarına göre dönemlere ayırarak genel hatlarıyla anlatmıştır.

Eserin ana konusunu Osmanlı Devleti'ndeki kaptanıderyaların hayatı oluşturmaktadır. Eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1704'e kadarki tüm kaptanıderyaların hayatlarından bahsetmektedir. Bazı kaptanıderyaların hayatları muhtasarca anlatılırken, bazılarınıninki de çok detaylı anlatılmıştır. Kaptanıderyaların hayatları anlatılırken dönemlerindeki Osmanlı denizcilik tarihinde önemli yeri olan olay ve faaliyetler detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu eserin bilinen tek nüshası olup müellif'in kendi el yazması olan bu eser, Kahire'de Dârü'l-kütübi'l-kavmiyye'de (nr.45/555; mikrofilm, nr. 11.743) bulunmaktadır.³⁸ Eser 197 varak olup her varakta 19 satır bulunmaktadır. Yazı çeşidi Nesih'tir.³⁹

Osmanlı Devleti'ndeki kaptanıderyaların kimisinin detaylı, kimisinin özet olarak hayatlarının tüm halk kesiminin anlayacağı bir şekilde anlatılması amaçlanmıştır. Daha önce kaptanıderyaların hayatıyla ilgili *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr* adlı kitabında bilgi veren Kâtip Çelebi'den bazı bilgiler olduğu gibi alınıp esere aktarılmıştır.⁴⁰ Eser "*Ba'de hamd-ı Hayy ve na'tı Muştâfâ, bâ'is-i telîfe etdik ibtidâ*" cümlesiyle başlayıp "*Aşlı ba'zî haqîkat-ı hahlarınızdan istifsâr buyrulur ise şadaqamız nümâyân olur dediklerinde bermuceb men yesma' yahull pâdişâh-ı âlem-penâh hâzretlerinin*" cümlesiyle bitmektedir.⁴¹

* Osmanlı Devleti'nin Kaptanlarını Açıklamaya Dair Mustafa'ya Armağan.

³⁷ Şehsuvarzâde Mustafa Paşa dört yıl kadar kaptanıderyalık yapmış kabiliyetli bir paşadır. Döneminde yöneticilerin denizciliğin önemini kavrayamaması ve denizcilikte yanlış atamaların yapılması yüzünden Mustafa Paşa, donanmayı toparlama ve geliştirme açısından bir başarı sağlayamamıştır; İbrahim Akkaya-Fahri Ayanoğlu, *Denizlerimizin Amirleri*, (İstanbul: Deniz Basımevi, 2009), 76.

³⁸ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 323.

³⁹ Hat sanatında basma eserlerde en çok kullanılan yazı çeşididir. Bkz. M. Uğur Derman, "Nesih", *Türkiye Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/578-591.

⁴⁰ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 1a-2a.

⁴¹ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 1a-197b.

3.1. Tarih Metodolojisine Göre Tuhfe-i Mustafâviyye

3.1.1. Müellifin Faydalandığı Kaynaklar

Araştırmacı ve derleyici bir yazar olan Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi, kendisinden önce yazılan tarih kitaplarından oldukça istifade etmiş ve faydalandığı kaynakların isimlerini eser içerisinde vermiştir. Kâtip Çelebi'yi her alanda kendisine rehber edinen müellif, denizcilik tarihiyle ilgili olması hasebiyle de incelediğimiz eserde de onun eserlerinden alıntılar yaparak en çok kendisinden faydalanmıştır.⁴² Müellif, Tuhfe-i Mustafâviyye'yi yazarken aşağıdaki kaynaklardan istifade etmiştir;

Vekâyi'nâme' (Abdurrahman Abdi Paşa), Tezkire-i Davud (Davud-i Antakî), Hadîkatü'l-Vüzerâ (Osmanzâde Ahmed Tâib), Gülşen-i Hulefâ (Nazmî-zâde Murtezâ), Ravzatü'l Ebrâr (Kara Çelebi-zâde Abdulaziz), Tuḥfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr (Kâtip Çelebi*), Takvîmü't-Tevârîḥ (Kâtip Çelebi), Fezleke, Târîḥ-i Gilmânî, Târîḥ-i Nâimâ, Solak-zâde Târîhi, Tâcü't-tevârîḥ, Tarîḥ-i Râşid, Tarîḥ-i Vecîhî, Tarih-i Hamîs, Azmî-zâde Mustafa Hâletî, Târîḥ, Tuḥfetü'l-Bâb (Şemseddin Bağdâdî).

Müellif Şehrîzâde Mehmed Said Efendi, bu kaynaklardan istifade ettiği gibi kendi eserleri olan Tuḥfetü'l-Ḥaremeyn, Usûlü'l-Ḥikem fî Nizâmî'l-Âlem, Koşantiniyye Târîhi, Zenbîl, Ḥadîkatü'l-Vüzerâ Zeyli Gül-i Zîbâ'dan da istifade etmiştir. Bu eserler hakkında müellifin hayatı ve eserleri bölümünde bilgi verilmiştir.

3.1.2. Kaynakları Kullanma Şekli

Hayatını anlattığı kaptanıderyalarla ilgili genel bilgileri verdikten sonra detaylar kısmında konuyla ilgili bilgi veren tarih yazarlarından alıntılar yapmıştır. Yararlandığı kaynakların bazen isimlerini bazen yazar isimlerini, bazen de hem yazar hem de eser isimlerini beraber vermiştir. Örneğin:

“Kâtip Çelebi Tuḥfetü'l-kibâr fî-Esfâri'l-bihâr nâm muḥtaşarında der ki...”⁴³

“Ḥadîkatü'l-vüzerâ mü'ellifi taḥrîri üzere...”⁴⁴

“Nâimâ taḥrîri üzre...”⁴⁵

Müellif, bazı kaptanıderyaların hayatını uzunca anlatırken bazılarınınkini de kısaca yazıp devamını tarih kitaplarına havale etmiştir. Örneğin:

⁴² “Zamâyir-i ülü'n-nihâye vâziḥdır ki Kâtip Çelebi merḥûm mecmû'asında bu rütbe-i celîle hakkında çend satır kelîmât-ı râika îrâd itmekle bi-aynihâ bu mecelle-i celîleye ma'at-tezyîl taştîr olundu”. Şehrîzâde, Tuhfe-i Mustafâviyye..., vr. 2a.

* Asıl adı Mustafa b. Abdullah olmasına rağmen daha çok Kâtip Çelebi olarak bilinmektedir. Bkz. Ramazan Şeşen, Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı, (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 1998), 307-309

⁴³ Şehrîzâde, Tuhfe-i Mustafâviyye..., vr. 92b.

⁴⁴ Şehrîzâde, Tuhfe-i Mustafâviyye..., vr. 21a.

⁴⁵ Şehrîzâde, Tuhfe-i Mustafâviyye..., vr. 37a.

“...Şadr-ı müşârün-ileyh rahmetüllâhi ‘aleyh hizmetlerinin tafşîl-i ahvâli ve ef’âl-i hayr iştimâli Hadîkatü'l-Vüzerâ siyyemâ Şolağ-zâde Târîhi'nden mestûr olmağla bu risâle-i perîşân edâda bu miqdâr ile iktifâ olundu...”⁴⁶

Bazen bir meselede birçok kaynaktan yararlanmaktadır. Örneğin;

“Merhûm Hacı Halîfe lakabı Kâtib Çelebi Fezleketü't-Tevârîh ile Tuhfetü'l-Kibâr'ında ve Nâimâ merhûm Tarîhinde ve Vecîhî Mecmû'asında tasfîr etdikleri üzre...”⁴⁷

Bazen de bir mesele hakkında birçok yazarın fikrini kıyas etmektedir. Mesela Mevlâna Kara Çelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin Kara Mustafa Paşa'yı çok methettiğini tam tersine Naima'nın onu çok karaladığını fakat ikisinin aksine orta yolun seçilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁴⁸

3.1.3. Dil ve Üslubu

Müellif eserini Türkçe yazmıştır. Fakat Arapça ve Farsçaya da hâkimiyeti oldukça iyi olduğundan eserin her yerinde Arapça ve Farsça kelimeler, deyimler, atasözleri, güzel sözler, veciz ifadeler ve şiirlere rastlamak mümkündür. Metin içindeki tarihleri genellikle Türkçe, bazen de Arapça vermiştir. Gün isimlerinde de bazen Farsça kullanmıştır. Anlatımda sade nesirle beraber süslü nesir kurallarına da uyulmuştur. Çünkü anlatılmak istenen hem doğal, açık ve yalın bir dille anlatılmış ve gerektiğinde de şiirler, secili kelimeler, ikilemeler, ağır bir dil ve süslü bir anlatım kullanılarak da anlatılmıştır.

3.1.4. Tasvirler

Şehrîzâde gerek gördüğü bazı olayları ve şahısların hayatını detaylıca anlatmış, bazılarını da kısa bir şekilde anlatarak tafsilini başka kitaplara havale etmiştir. Bazen olayları betimleyerek bazen de şahısların hem dış görünümünü hem de kişilik yapısını tasvir ederek anlatımına akıcılık kazandırmıştır. Yapılan tasvirlerden bazı örnekler:

Müşahip Musa Çelebi'nin öldürülmesini anlatan olayın tasviri:

“İdam edilmekten korkan Musa Çelebi, Recep Paşa'nın yanına girerek ona, hani sultanın bana zarar vermesine mâni olacaktınız, dedi. Recep Paşa, ey oğul padişahımız için ikimizin de canı feda olsun, hele bir içeri girelim dedi. İçeri girdiklerinde kılıçlar Musa Çelebi için çekilince Recep Paşa, sakın ona dokunmayın padişahın kefaletimiz var dedi. Lakin Musa Çelebi'nin işi bitmişti ve vücudu hançer darbeleriyle paramparça olmuştu.”⁴⁹

Derviş Mehmet Paşa'nın dış görüntüsünün tasviri:

“Yetmiş yaşlarında bir yaşlıydı. Elbisesi daima temiz ve düzenli olup vakur bir duruşu vardı. Güzel yemek ve içeceklere ilgisi fazlaydı. Sakalı köse misali az olup bıyıkları

⁴⁶ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 14b.

⁴⁷ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 87a.

⁴⁸ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 52a.

⁴⁹ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 36a.

yanacağından inmişti. Şakalaşmayı seven güler yüzlü bir vezirdi. Sarığı çok ilginçti, Mısır Beylerbeyi'nin sarık şekline benzeyip sarık hatlarında bir eşitlik yoktu.”⁵⁰

Tavil Mehmed Paşa'nın şahsiyetinin tasviri:

“İyilik sahibi, bol ikramda bulunan, birçok güzel ve hayırlı işler yapan, cesaretiyle meşhur bir vezir idi.”⁵¹

3.1.5. Padişahlar Hakkındaki Görüşleri

Şehrîzâde padişahlarla ilgili hep olumlu düşünceler içinde olmuş, padişah isimlerinin geçtiği yerlerde onlarla ilgili övücü sözler kullanmış ve onları öven beyitler ve şiirler yazmıştır. Örneğin:

Sultan II. Bayezid için yazmış olduğu beyit:

“Aşrının kütbu şehinşâh-ı vilâyet-intisâb
Bâyezîd ibn-i Mehmed Hân Fârûk-ı ihtisab.”⁵²

Sultan Süleyman için yazmış olduğu beyit:

“Pâdişâh-ı Cem-mehâbet-i şehriyâr-i kâm-kâr
Hân Süleyman ibn-i Sultân Selim-i nâm-dâr.”⁵³

3.1.6. Devlet Adamları Hakkındaki Görüşleri

Müellif eserinde devlet adamlarından kaptanıderyaların hayatını anlatmıştır. Bu devlet adamlarının bazen kusurlarını da dile getirmişse de genel olarak onları övmüş ve onların maharetleri ve kahramanlıklarıyla ilgili şiirler yazmıştır. Aşağıda devlet adamlarını övdüğü bazı şiirleri verilmiştir:

Kendisinin isteğiyle eserini yazdığı, Kaptanıderya Şehsuvar-zâde Mustafa Paşa için yazdığı şiir:

“Sâhib-i bahr-i lütf u cûd ü kerem
Mensi-i nâm-ı Bermek u Hâtem

A'nî bihî el-Hâc es-Seyyid Muştafâ Paşa”⁵⁴

Firarî Kara Mustafa Paşa'nın hayatının sonunda kendisine yazdığı şiir:

“Şad hezerân şatır ile taħrîr ederdim vasfını
Olmasaydı ihtirâzım girînem ħassâddan

⁵⁰Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 72b.

⁵¹Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 14b.

⁵²Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 10a.

⁵³Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 12a.

⁵⁴Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 1a

Haq te'âlâ kabrini nur eylesün

Cennet ü kevs. erle mesrûr eylesün".⁵⁵

3.1.7. Hz. Muhammed (s.a.v) Hakkındaki Görüşleri

İyi bir İslamî kültüre sahip olan Şehrîzâde, eserde Hz. Muhammed'in hadislerinden örnekler vermiş ve Hz. Muhammed'in adının geçtiği yerlerde onu övmüş ve methiyeler yazarak ona olan muhabbetini dile getirmeye çalışmıştır. Aşağıda Hz. Muhammed için yazmış olduğu cümleler ve şiirlerden bazıları verilmiştir.

"Hâtemü'l-enbiyâ ve'l-mürselîn, Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn, Rasûlü's- saqaleyn, İmâmü'l-haremeyn, Delîl-i sebîl-i şehâdet, Ser-menzil-i necât ve hayât, Nebiyy-i efdal ve ekrem, Risâlet- ma'den-i en'âm, Nokta-i dâîre-i vahdet, S_ emere-i şecere-i hikmet, Hülâsa- i mevcûdât, Mefhar-i mahlûkât-ı dürr-i deryâ-yı bî-pâyân ve bî-kıyâs-i âfitâb "ce'alnâ lehü nûran yemşî bihi'n-nâsü"⁵⁶ hâzin-i firdevs hadâyik-ı haqâyik kâşif-i rumûz-i esrâr-i deqâyik ol Şâh-ı serîr-i efrenîş-i ümerâ"⁵⁷

"Ol seyyid-i enbiyâ o fahr-i dû serâ

Ol mazhar-i hâs mu'cizât-ı isrâ

Geldikde vücûda şevket-i şânından

Lerzende olup yıkıldı tâk-ı kisrâ"⁵⁸

"Ve serdâr kâfile-i aşfiyâ nebiyy-i müctebâ

Fa hr-i âlem Muhammed ve Ahmed

Ol habîb-i cenâb-ı rabb-i vâhid

Server-i kâffe-i rasûl u nebî

Şâh-ı ümmet-i Muhammed-î arabî"⁵⁹

3.1.7 Şiirler

Şehrîzâde'nin yazarlığıyla beraber şiir yazmada ve ebced hesabıyla tarih düşürmede mahareti vardır. Bazen söze güzellik katmak için, bazen konuyu açıklayıp pekiştirmek için, bazen metni tekdüzelikten kurtarmak için eserin bazı yerlerine şiirler yerleştirmiştir. Yazdığı bazı şiirler, olaylara tarih düşürme niteliğindedir. Şiirlerin geneli kendisine ait olup, bazen de başkalarının şiirini esere aktarmıştır. Türkçe, Arapça ve

⁵⁵ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 92a.

⁵⁶ "İnsanlar arasında onunla yürüyeceği nur verdiğimiz kimse." Açık Kur'an (Erişim 22 Mart 2022), Enam, 6/122.

⁵⁷ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 126b.

⁵⁸ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 126a.

⁵⁹ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 127a.

Farsçaya iyi bir hâkimiyeti olduğundan her üç dilden şiirler yazmıştır. Aşağıda şiirlerden bazı örnekler verilmiştir.

Sakız Ada'sının fethine düşürdüğü tarih;

“Şükr-i yezdân eyleyüp fâtiḥ dedi târîḥini

Bir kıl ile Sakızı aldım cem-i küffardan” Sene 1107/1695.⁶⁰

Recep Paşa'nın yaptığı fitneleri anlatırken yazmış olduğu Arapça şiir;

Lillâhi fi âlemiḥi ḥâtemün

Tecürrü'l-maḳâdiru alâ naḳşihî

(Allah için onun âleminde mühürlü yüzük vardır

Ölçüler onun mührü ile olur)

Lâ tünebbişü's-şerre fe tüblâ bihi

Vahzer alâ nefsiḳe min nebşihî

(Şerri yayma onunla imtihân olunursun

Şerri yaymaktan kendini koru)

Müsâri'u'l-bağyi lehâ savletün

Tünekkisü's-Sultâne min arşihî

(Azgın güreşcinin hamleleri

Sultânı tahtından eder)⁶¹

Kara Mustafa Paşa'nın tevazu sahibi kişiliğini anlatırken yazmış olduğu Farsça beyt;

“Ḥâksârı-yi bozorgan cihân zîbânde est

İn sofali est ki der meclis-i fağfûr-ı ḥoş est”⁶²

3.1.8 Atasözleri ve Deyimler

Müellif, anlatımında akıcılığı arttırmak ve anlatmak istediğini daha özlü sözlerle ifade etmek için eserin gerek gördüğü yerlerine atasözleri ve deyimleri yerleştirmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsçaya vukûfiyeti olduğundan Arapça ve Farsça'dan da atasözleri ve deyimlerden örnekler vermiştir. Bu dillerden atasözleri ve deyimlerin tercümesi metin

⁶⁰ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 174b.

⁶¹ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 33b.

⁶² Büyüklerin şerefli makamından dünya güzeldir.

Bu seramik meclisinde güzel bir çömlektir. Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 91b.

içinde dipnot olarak verilmiştir. Eserde pek çok atasözü ve deyim olup onlardan bazıları aşağıda örnek olarak verilmiştir.

Dili tatlı olanın arkadaşı çok olur.⁶³

Bir kimse tecrübe edilmiş bir şeyi yeniden tecrübe etmeye kalkarsa bu kendisine pişmanlık getirir.⁶⁴

Her işin bir adamı vardır.⁶⁵

Balık baştan kokar.⁶⁶

Akılsız dosttan akıllı düşman yeğdir.⁶⁷

Su uyur hâsılı düşmen uyumaz.⁶⁸

Kötü ameller gizli kalmaz.⁶⁹

Rüzgâr gemilerin istemediği yerden eser.⁷⁰

İki karpuz bir kucağa asla sığmaz. Yâ kâtip ol yâ mürekkebeçi.⁷¹

Kul ve kulun sâhip oldukları efendisine âittir.⁷²

Her kişi itdiğini bulsa gerek elbette.⁷³

Denizde sayısız menfaatler olsa da,

Eğer selamet istiyorsan kıyıda dur. (Sadi Şirazi)⁷⁴

3.1.9. Ayet ve Hadisler

İslamî bilgilere vukufiyeti bulunan müellif, kendisinden önceki yazarlar gibi anlattığı konuları ayet ve hadîslerle desteklemiştir. İzâh etmek istediği bazı meselelerde ayet ve hadîslerden yararlanmıştır. Mesela: İnebahtı Deniz Savaşı'ndaki yenilginin içinde bir hayır olduğunu "İşte bu, güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir"⁷⁵ ayetiyle izah etmiş ve "Şüphesiz biz Allah'tan geldik ve O'na döneceğiz"⁷⁶ ayetiyle de her şeyin Allah'tan geldiğini dile getirmiştir.

⁶³ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 91a.

⁶⁴ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 99a.

⁶⁵ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 102a.

⁶⁶ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 102a.

⁶⁷ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 104a.

⁶⁸ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 110a.

⁶⁹ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 55b.

⁷⁰ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 119a.

⁷¹ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 138b.

⁷² Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 142b.

⁷³ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 57b.

⁷⁴ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 121b.

⁷⁵ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 93b; *Kur'ân Yolu* (Erişim 7 Şubat 2022), Yasin, 36/38.

⁷⁶ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 96a; *Kur'ân Ayetleri* (Erişim 19 Şubat 2022), Bakara, 2/156.

Zalimlere ders olması için Allah tarafından onlara gönderilen musibetlerde zalimlerle beraber bazı mazlumların da zarar görebileceğini “Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının ve bilin ki Allah, azabı çetin olandır”⁷⁷ ayetiyle izah etmiştir.

Bir işin ehline sorulması gerektiğini “Eğer bilmiyorsanız zikir ehline (ilim sahiplerine) sorun”⁷⁸ ayetiyle ve “Allah, size emanetleri ehline vermenizi emrediyor”⁷⁹ ayetiyle izah ediyor. Sultan Mustafa'nın, Kalaylı Hacı Ahmed Paşa'nın bir hatasını affetmesi meselesine “ve onlar öfkelerini yutanlardır (tutanlardır) ve insanları affedenlerdir”⁸⁰ ayetiyle izah getirmiş ve affetmenin padişahların şe'ni olduğunu söylemiştir.

Kemankeş Mustafa Paşa'nın iyi bir idareci olduğunu ancak halk üzerinde ifrat derecesinde kısıtlamalara giderek halkın nefretini kazandığını “Hz. Allah kazâsını infâz etmeyi murad ettiği zaman akıl sâhiplerinden akıllarını giderir, alır”⁸¹ hadisiyle, Kâtip Çelebi'nin meseleleri değerlendirirken orta yolu seçerek en iyisini yaptığını “İşlerin hayırlısı orta yol (dengede) olanıdır”⁸² hadisiyle, Kara Mustafa Paşa'nın tevazu sahibi olduğu ve bu sayede insanlar arasında sevildiğini “Tevazu göstereni Allah yüceltir”⁸³ hadisiyle izah etmiştir.

3.1.10 Şehrîzâde'nin Tuhfe-i Mustafaviyye'sine Göre Tarih Felsefesi

Müellif, eserde tarihî olayları anlatırken gerek gördüğü yerlerde olayları yorumlamış ve bu olaylardan nasıl dersler çıkarılması gerektiğini dile getirmiştir. Örneğin, devlet içerisinde çok değerli şahsiyetlerin, bazı devlet adamlarının özellikle de sadrazamların garazları ve korkuları sonucu gereksiz ve haksız bir şekilde idam edildiğini, bu yüzden devletin büyük zararlar gördüğünü ve bu iyi yetişmiş şahsiyetlerin yerinin doldurulamadığını dile getirmiştir.⁸⁴

Dünyanın fani olduğunu ve insanın birkaç günlük dünya hayatı için ahiretine zarar vermesinin akıl kârı olmadığını dile getiren müellif, Kemankeş Mustafa Paşa'nın idamı için padişahın huzurunda ona iftira atıp fitne yapanların ahiretlerine zarar vermelerinin ibret verici olduğunu söylemiş ve Cenâb-ı Hakka, insanları ahiretini unutmaları gafletinden uzak tutması için dua etmiştir.⁸⁵

⁷⁷ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 98a; *Kur'ân Me'ali* (Erişim 19 Şubat 2022), Enfâl, 8/25.

⁷⁸ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 99a; *Açık Kur'an* (Erişim 19 Şubat 2022), Nahl, 16/43.

⁷⁹ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 102a; *Kur'an Diyanet* (Erişim 11 Şubat 2022), Nisâ, 4/58.

⁸⁰ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 153a; *Kur'ân Ayetleri* (Erişim 11 Mart 2022), Âli İmrân, 3/134.

⁸¹ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 45a; Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Ramuzu'l-Ehadis*, 344.

⁸² Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 52a; İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l Hafa*, 1/391.

⁸³ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 91b; Süyûtî, *Camiü's-Sağir*, 3/ 337.

⁸⁴ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 43a.

⁸⁵ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 47a.

Mesele ve olayları değerlendirirken ifrat ve tefritten kaçınılması gerektiğini söyleyen Şehrîzâde, olayları değerlendirirken vasat olanı tercih etmiş, hayatını anlattığı bir şahsiyetin hem iyi hem kötü yönlerini karşılaştırmış ve değerlendirmede objektif olmaya gayret etmiştir. Kara Mustafa Paşa ile ilgili tarih kitaplarında çok yazılar yazıldığını, kimi yazarların onu çok karalayarak kimisinin de onu çok methederek hata ettiğini ancak Kâtib Çelebi'nin "*hayrû'l-umûri evsaţuhâ*"⁸⁶ hadis-i şerifini kendisine düstur edinip, Kara Mustafa Paşa'yı değerlendirmede vasat yolu seçerek en doğru olanını yaptığını dile getirmiştir.⁸⁷

Şehrîzâde'ye göre sadrazam, padişah ile uyumlu olmalı, padişaha itaat edip ona yardımcı olmalı ancak kendisine verilen emirler kanunlara aykırı ise bunu uygun dille izah edip bunun yapılmaması gerektiğini dile getirmeli, halkın hatırı için hakkın hatırını terk edip ahiretini berbat etmemeli, hiddetle hareket etmemeli ve kaba davranışlarda bulunmamalıdır. Sadrazam, halk ve padişah arasında bir köprü vazifesini görmeli lakin sadrazam ve padişah arasına üçüncü bir şahıs girmemeli. Padişah, hayırlı ve istikametli işler yapan ve dindar olan sadrazamları desteklemeli, onları sınırlandırmamalı ve emniyet içinde çalışmalarını sağlamalıdır. Din ve devlet işlerinde hayırlı ve faydalı işlerin yapılabilmesi için padişah devlet işlerinde işi ehline vermelidir.⁸⁸

Devlet büyüklerinin ziraat ve ticareti kendi tekellerine almalarının adalete ters olduğunu söyleyen Şehrîzâde, devlet büyüklerinin ancak kendi geçimini sağlamak için bu işleri yapıp diğer vakitlerini insanlara hizmete sarf etmeleri gerektiğini dile getirmiştir. Devlet büyüklerinin ticaret ve ziraat ile uğraşmalarının utanılacak bir durum olmadığını söyleyen müellif, peygamberlerin, evliyaların, asfiyaların ve büyük din adamlarının da bu mesleklerle geçimini sağladıklarını söylemiştir.⁸⁹

Allah'ın rahmetinin, tüm insanları ve canlıları kapsayacak kadar geniş olduğunu söyleyen müellif, aynı zamanda Allâh-u Teâlâ'nın haksızlığa uğrayan kişilerin intikamını alan müntakim olduğunu da dile getirmiştir. Zira Silahtar Yusuf Paşa, Hoca Hüseyin Paşa ile birleşerek Kara Mustafa Paşa gibi bir vezirin idamı için çalıştığından bu hatasının cezası olarak kendisi idam edilmiştir ve böylece ilahi adalet tecelli etmiştir.⁹⁰ Bazen de Cenab-ı Hak, bir zalime başka bir zalim musallat ederek ondan hesap sormuştur. İpşir Paşa'nın hatalarından dolayı Cenab-ı Hak ona Murat Paşa'yı musallat edip onu cezalandırmıştır.⁹¹

"İnellâhe ye'mürüküm en te'üddü'l emânâti ilâ ehlihâ"⁹² ayeti gereğince işlerin ehline verilmesi gerektiğini söyleyen Şehrîzâde, yoksa ehil olmayan birilerine

⁸⁶ "*İşlerin hayırlısı orta yol (dengede) olanıdır.*" İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l Hafa*, 1/391.

⁸⁷ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 52a.

⁸⁸ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 52a-53a.

⁸⁹ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 71b-72a.

⁹⁰ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 61b.

⁹¹ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 75b.

⁹² "*Allah, size emanetleri ehline vermenizi emrediyor.*" *Kur'ân Ayetleri* (Erişim 19 Şubat 2022) Nisâ, 4/58.

verildiğinde balık baştan kokar misali tüm işlerin en baştan berbat olacağını dile getirmiştir. Örneğin kuyumcu işini çadircı yaparsa bu sanatta bir ilerleme kaydedemez. Aynı şekilde hem denizde hem karada ordunun başında iyi yetişmiş ve komutanlıktan anlayan birileri olması lazım yoksa ordular başarı elde edemezler.⁹³

Tarih boyunca ekser devlet adamları ve saltanat işlerini yürütenler sürekli sıkıntılarla, baskılarla, tedirginliklerle, hapsedilmelerle, görevden alınmalarla, mallarına el konulmalarla, öldürülmelerle ya da uzak memleketlere sürgün edilmelerle karşı karşıya olduklarını söyleyen müellif, yöneticiliğin çok kolay bir iş olmadığını ve zahmetli bir iş olduğunu dile getirmiştir.⁹⁴

“Akılsız dostun olacağına akıllı düşmanın olsun” sözünün yerinde olduğunu söyleyen Şehrîzâde, akılsız dostların kişinin maddi ve manevi hayatına zararlar vereceğini söylemiştir. Zira Seydî Ahmed Paşa, kaptanıderyalık gibi güzel bir görevi varken hem ocaktakilerin hem de Harem-i Hümayun ağalarından bazı arkadaşlarının kıskırtması sonucu, sadrazamlığı ele geçirmek için bazı planlar içine girmiş ve bunun ortaya çıkmasıyla ceza olarak kaptanıderyalık görevinden alınıp, İstanbul'dan uzaklaştırılmak için Bosna Beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Bu planı yapan arkadaşları kendisine zarar verdikleri gibi kendileri de ya azledilmişler ya da idam edilmişlerdir.⁹⁵

Devlet işlerinde kibir ve inadin bir tarafa bırakılması gerektiğini söyleyen müellif, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın, cesur, zeki, tedbirli, din ve devlet işlerinden iyi anlayan bir kişi olmasına rağmen 1683 yılındaki Viyana Kuşatmasında kibir ve tutuculuğu yüzünden ordunun yenilmesine neden olduğunu söylemiştir.⁹⁶

SONUÇ

XVIII. yüzyıl tarih yazarlarından olan Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi, çok üretken bir yazar olup özellikle tarih ve biyografi alanında otuza yakın eser kaleme almıştır. Araştırmacı ve derleyici bir tarihçi olan Şehrîzâde, Kâtip Çelebi'ye hayran olup her alanda onu takip etmiştir. Dinî ilimlere vakıf olan Şehrîzâde, eserlerinde ayet ve hadisleri oldukça fazla kullanmış ayrıca Türk dilinin dışında Arap ve Fars dillerine de hâkim olduğundan eserlerinde bu dillere de oldukça fazla yer vermiştir.

Eserleri arasında büyük öneme sahip olan *Tuhfe-i Mustafâviyye fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye* adlı eserini Kaptanıderya Şehsuvarzâde Mustafa Paşa'nın isteği üzerine yazmıştır. Eserde Osmanlı denizcilik tarihi genel hatlarıyla yazılmış ve devletin kuruluşundan 1705'e kadar olan dönemdeki kaptanıderyaların hayatları hakkında bilgi verilmiştir.

⁹³ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 102a.

⁹⁴ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 103b.

⁹⁵ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 103b-104a.

⁹⁶ Şehrîzâde, *Tuhfe-i Mustafâviyye...*, vr. 131b-134a.

Eser, akıcı bir dille yazılmış olup, eserde Türkçe, Arapça ve Farsça'dan oldukça fazla şiir, atasözü, deyim, güzel sözlere yer verilmiş, ayrıca anlatılan konulara açıklık getirmek için Kur'an-ı Kerim ayetlerinden ve hadis-i şeriflerden istifade edilmiştir. Müellif eseri yazarken daha önce yazdığı eserlerinden istifade ettiği gibi, Kâtip Çelebi başta olmak üzere yaklaşık yirmi tarih yazarının eserlerinden de istifade etmiştir. Eserde olaylar aktarılırken olaylarla ilgili dini ve felsefi yorumlar da yapılmıştır. Tahlili yapılan bu eserde Osmanlı denizcilik tarihi ile ilgili kayda değer bilgiler bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Afyoncu, Erhan. *Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırma Rehberi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009.

Akkaya, İbrahim- Ayanoğlu, Fahri. *Denizlerimizin Amirleri*. İstanbul: Deniz Basımevi, 2009.

Arıker, Samet. "Osmanlı Tarih Yazıcılığı". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, 8 (2015), 199-217

Babinger, Franz. *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke (Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri)*, (Çev: Çoşkun Uçok). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

Bilici, Faruk. *Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin Târîh-i Nevpeydâ Metni, Mezuniyet Tezi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1974, vr. 27b.

Bilici, Faruk. "Şehrîzâde Mehmed Said". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/ 472-473. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Bursalı, Mehmet Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri III (1299-1915)*, (Haz. İsmail Özen). İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.

Çiçek, Hikmet. "Ahmed Câvid Bey'in Müntehabât'ının Kaynaklarından Enverî Târîhi'nin İkinci Cildi", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2018), 240-241.

Derman, M. Uğur. "Nesih", *Türkiye Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32/579-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

El-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. "*Keşfü'l Hafa*", 1/391.

Ersoy, Ersen. "Şehrîzâde Muhammed Saîd Vahdetî'nin (ö.1764/65) Şairler Tezkiresi Mahzenü's-Safâ Kenz-i Dürer-i Zikr-i Şu'arâ Üzerine", *Divan Araştırmaları Dergisi*, 7 (2011), 47.

Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddin. "*Ramuzu'l-Ehadis*", 344.

M. Emecen, Feridun. "Osmanlı Kronikleri ve Biyografı", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 3 (1999) , 83

Süyûtî, *Camiü's-Sağir*, C. 3, s. 337.

Şehrîzâde, Mehmed Said, *Târîh-i Düvel ve Mülük*, C. 2, İstanbul:1759.

Şehrîzâde Mehmed Saîd Efendi. *Tuhfe-İ Mustafâviyye Fî Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye*. İstanbul: 1746-1750.

Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 1998.

Taşbaş, Erdal. "Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış", *Mediterranean Journal of Humanities*, 1/2 (2011), 214.